

9) जननी सुरक्षा योजना

❖ (केंद्र सरकारची योजना)

- ❖ केंद्र शासनाच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने राष्ट्रीय मातृत्व लाभ योजनेच्या ऐवजी जननी सुरक्षा योजना सन 2005-2006 पासून राज्यातील ग्रामीण भागात कार्यान्वीत केली आहे.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :-** राज्यातील ग्रामीण भागातील दारिद्र्य रेषेखालील व अनुसूचित जाती व जमातीच्या महिलांचे आरोग्य संस्थामध्ये होणाऱ्या प्रसूतीचे प्रमाण वाढविणे व माता मृत्यु व अर्भक मृत्यूचे प्रमाण कमी करणे.

❖ लाभार्थी निकष :

- 1) ग्रामीण भागातील सदर गर्भवती महिला अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीची असावी. इतर प्रवर्गातील गर्भवती महिला ही दारिद्र्य रेषेखालील असावी.
- 2) सदर लाभार्थी महिलेचे वयाची अट शिथिल करण्यात आलेली आहे.
- 3) सदर योजनेचा लाभ देताना अपत्याची अट शिथिल करण्यात आलेली आहे.

❖ लाभाचे स्वरूप :

- 1) ग्रामीण भागातील रहिवासी लाभार्थी संस्थेत प्रसूतीसाठी आल्यानंतर रुपये 700/- एकरकमी प्रसूतीनंतर सात दिवसांचे आंत देण्यात येते.
- 2) शहरी भागातील रहिवासी लाभार्थी संस्थेत प्रसूतीसाठी आल्यानंतर रुपये 600/- एकरकमी प्रसूतीनंतर सात दिवसांचे देण्यात येते.
- 3) जननी सुरक्षा योजना लाभार्थीना संस्थेमध्ये प्रसूती करण्याविषयी सर्वतोपरी प्रयत्न करण्यात येतात परंतु अपवादात्मक स्थितीमध्ये प्रसूती घरी झाल्यास जननी सुरक्षा योजनेचा लाभ रु. 500/- इतका देण्यात येते.
- 4) ज्या संस्थेमध्ये/कार्यक्षेत्रामध्ये प्रसूती झाली त्याच संस्थेतील/कार्यक्षेत्रातील अधिकाऱ्याने जननी सुरक्षा योजना लाभार्थीला लाभ द्यावा.
- 5) खाजगी आरोग्य संस्थेत प्रसूती झाल्यास ती शासन मान्यताप्राप्त संस्था असल्यास सदर योजनेचा लाभ देण्यात येईल अन्यथा लाभ देण्यात येणार नाही.
- 6) लाभार्थी लाभ द्यावयाचे अनुदान हे घनाकर्षाद्वारे वितरीत करण्यात येईल.
- 7) या योजने अंतर्गत सिझेरियन शस्त्रक्रिया झालेल्या लाभार्थीला रुपये 1500/- इतके अनुदान लाभार्थीने रुग्णालयामधील पावत्या दिल्यानंतरच रक्कम देण्यात येईल. एकुण पावतीच्या रक्कमेपैकी रुपये 1500/- मर्यादेपर्यंत सदरची रक्कम संस्थेला न देता थेट लाभार्थीला देण्यात येईल. खाजगी आरोग्य संस्थेत सिझेरियन झाल्यास ती संस्था शासनमान्यता प्राप्त असणे आवश्यक आहे.

❖ अर्ज करण्याची पद्धत :

- 1) पात्र गर्भवती लाभार्थीने जवळचा आरोग्य संस्थेत जाऊन आरोग्य सेविकेकडे प्रसूतीपूर्व नोंदणी करून द्यावी व नोंदणी कार्डासोबतच जननी सुरक्षा योजना कार्ड तयार करून द्यावे.

- ❖ **अर्जासोबत लागणारे कागदपत्रे :** 1) अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमातीमध्ये समाविष्ट असल्याबाबतचा जातीचा दाखला.

- 2) कुटुंब दारिद्र्यरेषेखाली असल्याबाबतचा दाखला. 3) रहिवासी दाखला.

२) प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना (केंद्र सरकारची योजना)

- ❖ केंद्र शासनाने शहरी व ग्रामीण भागात ही योजना 1 जानेवारी 2017 पासून सुरु केली आहे. भारतामध्ये दर तीन स्त्रीयांमध्ये एक स्त्री कुपोषित आहे. कुपोषणमुळे स्त्रीयांची जन्मलेली बालके बहुअंशी कमी वजनाचे असतात तेव्हा कुपोषण मातेच्या गर्भाशयांत सुरु होते तेव्हा या बाबींचा जीवन चक्रावार परिणा होतो त्यामुळे होणाऱ्या परिणामामध्ये सुधारणा करणे शक्य नाही. ततसेच आर्थिक व सामाजिक ताणतणावामुळे खूप स्त्रीया त्यांच्या गरोदरपणाच्या शेवटच्या दिवसापर्यंत काम करीत असतात व बाळ जन्मानंतर ती लगेच कामाला लागतात अशावेळी त्यांचे शरीरांची काम करण्याची क्षमता कमी असते. त्यामुळे त्यांची शारीरिक क्षमता पूर्वपदावर येण्यास मज्जाव होतो व बाळाच्या पहिल्या सहामाहीत निव्वळ स्तनपान करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेवर परिणाम होतो. त्यामुळे ही योजना भारतातील सर्व जिल्ह्यात राबविण्यात येत आहे.

❖ योजनेचा उद्देश

- ❖ प्रसुती अगोदर व प्रसुतीनंतर पहिल्या जिवंत बाळाकरिता मातेस विश्रांती मिळण्याकरिता बुडीत मजुरीचा लाभ देणे.
- ❖ आर्थिक मोबदला दिल्यामुळे गरोदर माता व स्तनदा माता यांचा आरोग्य सेवांचा लाभ घेण्याकडे कल वाढेल.
- ❖ माता मृत्यु व बाल मृत्यु कमी करणे.

❖ अपेक्षित लाभार्थी

- ❖ सर्व पहिल्या खेपेच्या गरोदर माता व स्तनदा माता यांना यो योजनेचा लाभ देतो परंतु गरोदर माता व स्तनदा माता या राज्य किंवा केंद्र सरकारी कर्मचारी असल्यास या योजनेचा लाभ देता येत नाही.
- ❖ हा लाभ दिनांक 1.1.2017 रोजी किंवा त्यानंतर गरोदर आहेत अशा सर्व माता व स्तानदा मातांना कुटुंबातील पहिल्या अपल्यासाठी लाभ देता येईल.
- ❖ गरोदर पणाची तारखि व पात्र लाभार्थ्यांची स्थिती ही एमसिपी, कार्डवर नोंदविलेल्या मासिक पाळीपासून गृहित धरण्यात येईल.

❖ लाभाचे स्वरूप

- ❖ गरोदर माता व स्तनदा माता यांना रू. 5000/- तीन हप्त्यात बँके खात्यात जमा करण्यात येतो.
- ❖ पहिला हप्ता मासिक पाळीच्या शेवटच्या तारखेपासून 100 दिवसात गरोदर पणाची तारीख नोंदणी केल्यानंतर रू. 1000/-
- ❖ दुसरा हप्ता किमान एकदा प्रसवपूर्व तपासणी केल्यानंतर गर्भधारणेचे सहा महिने पूर्ण झाल्यानंतर 2000/-
- ❖ तिसरा हप्ता प्रसुतीनंतर झालेल्या, अपत्याची जन्मनोंदणी व बालकास बिजीसी, ओपीव्ही, डीपीटी, हिपॅटायटीस बी व त्या अनुषंगित लसीकरणाचा पहिला खुराक दिल्यानंतर 2000/- लाभार्थ्यांच्या खात्यात जमा केला जातो.

❖ अर्जासोबत लागणारे कागदपत्रे

- ❖ पी.एम.एस.व्ही.वाय योजनेचा फॉर्म लाभार्थ्यांचे आधारकार्ड व त्यांच्या पतिचे आधारकार्ड
- ❖ बँकखाते अथवा पोस्टखाते, ❖ एम.सी.पी. कार्ड झेरॉक्स इत्यादी.

३) कुटुंब कल्याण कार्यक्रम (केंद्र व राज्य सरकार योजना)

- ❖ भारत सरकारने देशाच्या वाढत्या लोकसंख्येवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी कुटुंब कल्याण कार्यक्रम हा एक महत्वाकांक्षी उपक्रम सुरू केला आहे. राज्य शासनाने लोकसंख्या वाढीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी राज्य लोक संख्या धोरण जाहिर करून धोरणाच्या यशस्वी मंजूरतेवर कार्रवाई करिता कुटुंब कल्याण कार्यक्रम अधिकाधिक परिणामकारक राबविल्या जात आहे. कुटुंब कल्याण कार्यक्रमाचा एक प्रमुख घटक स्त्री व पुरुष नसबंदी शस्त्रक्रिया आहे.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :-** लोकसंख्येस आळा घालणे, कुटुंबातील सदस्यांची संख्या मर्यादित ठेवणे, माता व बालकांचे आरोग्य निरोगी ठेवणे, दोन अपत्यामधील अंतर सुरक्षित ठेवणे.
- ❖ **लाभार्थी निकष :**
- ❖ 15 ते 45 वर्ष वयोगटातील जननक्षम जोडप्यामधील स्त्री किंवा पुरुष यांचेवर कायमस्वरूपी शस्त्रक्रिया करता येते.
- ❖ **लाभाचे स्वरूप :**
- ❖ शासकीय आरोग्य संस्थेत कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रिया केल्यानंतर पुरुष नसबंदी (सर्व लाभार्थ्यांसाठी) केलेल्या पुरुष लाभार्थ्यांला केंद्र शासनाने रुपये 1100/- चे प्रोत्साहन अनुदान देण्यात येते. त्या व्यतिरिक्त राज्य शासनाकडून अनुदान प्राप्त झाल्यानंतरच रुपये 351/- चे अनुदान देण्यात येते. स्त्री नसबंदी (फक्त अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थ्यांसाठी) केंद्रशासनाचे रुपये 600/- व स्त्री नसबंदी (दारिद्र्य रेषेवरील) स्त्री लाभार्थ्यांना रुपये 250/- प्रोत्साहन अनुदान देण्यात येते.
- ❖ **अर्ज करण्याची पद्धत :** संबंधित शासकीय आरोग्य संस्थेत शस्त्रक्रियेच्या वेळी आवश्यक ती प्रपत्रे भरून घेतली जातात. त्यामुळे वेगळा अर्ज करण्याची आवश्यकता नाही. इतर जाती प्रवर्गातील लाभार्थीकरिता दारिद्र्य रेषेखालील दाखला आवश्यक आहे.
- ❖ **अर्जासोबत लागणारे कागदपत्रे :** वेगळा अर्ज करण्याची गरज नाही.
- ❖ **कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रिया नुकसान भरपाई योजनांचा लाभ :**
- ❖ रुग्णालयात कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रियेनंतर मृत्यू झाल्यास किंवा रुग्णालयातून डिसचार्ज दिल्यानंतर सात दिवसांचे आत मृत्यू झाल्यास लाभार्थ्यांचे नातेवाईकास रुपये 2.00 लक्ष नुकसान भरपाई देण्यात येते.
- ❖ रुग्णालयात कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रियेनंतर मृत्यू झाल्यास किंवा रुग्णालयातून डिसचार्ज दिल्याच्या तारखेपासून 8 ते 30 दिवसांचे दरम्यान मृत्यू झाल्यास लाभार्थ्यांचे नातेवाईकास रुपये 0.50 लक्ष नुकसान भरपाई देण्यात येते.
- ❖ कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रिया असफल झाल्यास 0.30 लक्ष नुकसान भरपाई देण्यात येते.
- ❖ कुटुंब नियोजन शस्त्रक्रिया करतेवेळी गुंतागुत झाल्यास किंवा रुग्णालयातून डिसचार्ज दिल्यानंतर 60 दिवसांचे कालावधीत गुंतागुत झाल्यास 0.30 लक्ष नुकसान भरपाई देण्यात येते.
- ❖ **तांबी (कॉपर टी/पिपीआययुसिडी) :** तांबी हे दोन अपत्यामध्ये अंतर ठेवण्याकरिता अत्यंत प्रभावी साधन आहे. प्रसूतीनंतर लगेचच तांबी बसविणे सुरक्षित असून पाळणा लांबविण्याचा खात्रीशीर उपाय आहे आणि तांबी नको असल्यास केव्हाही काढता येते. त्यामुळे कोणताही उपाय होत नाही.

४) जननी शिशु सुरक्षा कार्यक्रम (केंद्र सरकारची योजना)

- ❖ या योजने अंतर्गत सर्व घटकातील गरोदर मातांसाठी प्रसूतीनंतर 42 दिवसापर्यंत व 1 वर्षाचे आतील आजारी बालकांसाठी घरापासुन संस्थेपर्यंत व संस्थेपासुन घरापर्यंत सोडण्यासाठी मोफत वाहन सुविधा उपलब्ध करण्यात येते.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :** जिल्ह्यातील माता मृत्यू व अर्भक मृत्यू कमी करणे.
- ❖ **लाभाचे स्वरूप :** या योजने अंतर्गत गरोदर मातांना बाळंतपणासाठी घरापासुन संस्थेपर्यंत व संस्थेपासुन घरापर्यंत वाहनाचीह मोफत सुविधा, मोफत औषधे, प्रयोगशाळेतील आवश्यक असणाऱ्या सर्व प्रकारच्या मोफत तपासण्या, सोनोग्राफी व मोफत आहार सुविधा (साधारण प्रसूती असल्यास 3 दिवस आहार सुविधा व सिझेरियन प्रसूती असल्यास 7 दिवस मोफत आहार सुविधा) व मोफत रक्तसंक्रमनाचे सोय उपलब्ध आहे. या शिवाय 1 वर्षाचे आतील आजारी बालकांसाठी घरापासुन संस्थेपर्यंत व संस्थेपासुन घरापर्यंत वाहनाची मोफत सुविधा, मोफत औषधे, प्रयोगशाळेतील आवश्यक असणाऱ्या सर्व प्रकारच्या मोफत तपासण्या व रक्ताची आवश्यकता भासल्यास रक्त संक्रमनाची सोय मोफत उपलब्ध आहे.

५) मातृत्व अनुदान योजना (राज्य सरकारची योजना)

- ❖ राज्य शासनाच्या ग्रामीण भागात सुरु करण्याची आलेली मातृत्व अनुदान योजना हि सन 2004-2005 पासुन भंडारा जिल्ह्यात कार्यान्वीत करण्यात आलेली आहे. सदर योजनेचा लाभ नवसंजीवन योजने अंतर्गत आदिवासी गरोदर मातांना अनुज्ञेय आहे.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :** जिल्ह्यातील आदिवासी मातांचे आरोग्य सदृढ राहणे, महिलांचे आरोग्य संस्थामध्ये होणाऱ्या प्रसूतीचे प्रमाण वाढविणे, जिल्ह्यातील माता मृत्यू व अर्भक मृत्यू कमी करणे.
- ❖ **लाभार्थी निकष**
- ❖ सदर गर्भवती महिला हि आदिवासी असावी व ती ग्रामीण भागातील असावा. आदिवासीचे प्रमाणपत्र किंवा शिधापत्रिका सादर करावे लागेल. सदर कागदपत्र उपलब्ध नसल्यास संबंधीत ग्रामपंचायतीने दिलेले प्रमाणपत्र पुरावा म्हणुन ग्राह्य धरण्यात येईल.
- ❖ सदर महिलेचे वय प्रसवपूर्व नोंदणी करतांना कमीत कमी 19 वर्षे असावे.
- ❖ सदर योजनेचा लाभ हा तिन जिवंत अपत्यपर्यंत देय राहिल (2 जिवंत व सध्या गरोदर)
- ❖ **लाभाचे स्वरूप**
- ❖ पात्र आदिवासी गरोदर मातेस एकुण रूपये 400/- धनादेशाचे स्वरूपात व रूपये 400/- औषधी स्वरूपात आर्थिक सहाय्य म्हणून दिले जाते.
- ❖ **अर्ज करण्याची पद्धत**
- ❖ पात्र गर्भवती लाभार्थीने जवळच्या शासकिय आरोग्य संस्थेत जाऊन आरोग्य सेविकेकडे प्रसूतीपूर्व नोंदणी करून घ्यावी.
- ❖ **अर्जासोबत लागणारे कागदपत्रे**
- ❖ अनुसुचित जमातीमध्ये असल्याबाबतचा जातीचा दाखला.
- ❖ ग्रामपंचायतचा रहिवासी दाखला.

६) महात्मा ज्योतिबा फुले जीवनदायी आरोग्य योजना (केंद्र / राज्य सरकार योजना)

- ❖ या योजने अंतर्गत पिवळे, केसरी, अंत्योदय व अन्नपूर्णा शिधा पत्रधारक अथवा एक लाख किंवा त्यापेक्षा कमी वार्षिक उत्पन्न असलेल्या कुटुंबास या योजनेचा लाभ घेता येतो.
- ❖ कुटुंबातील सर्व सदस्य ज्यांचे छायाचित्र आणि संपूर्ण माहिती आरोग्य पत्रावर असेल असेच कुटुंब या योजनेसाठी पात्र राहतील, आधारकार्ड वापरणे अत्यंत उपयुक्त राहिल.
- ❖ या योजनेमध्ये निवडक आजारासाठी मोफत विमा सेवेची तरतुद असून रुग्णाने उपचाराकरीता रुग्णालयात प्रवेश मिळविण्यापासून सर्व परीक्षण, शस्त्रक्रिया तसेच रुग्णालयातून रुग्ण बरा होवुन बाहेर जाईपर्यंत सर्व प्रक्रीया निशुल्क पॅकेजमध्ये असणार आहेत.
- ❖ निवडक शस्त्रक्रिया होण्यापुर्वीच्या तसेच शस्त्रक्रिया नंतरच्या वैद्यकिय प्रक्रीयांचा खर्च तसेच 10 दिवसांचा पाठपुरावा औषधांचाही या पॅकेजमध्ये समावेश आहे.
- ❖ प्रत्येक पॅकेजमध्ये पुढील खर्च समाविष्ट आहेत, तपासणी, परीक्षण व रोगनिदान, वैद्यकिय उपचार, औषधे, शस्त्रक्रिया, रुग्णाचा परतीचा प्रवास, भोजन, उपचाराचा पाठपुरावा, गुंतागुंतीचे उपचार (निर्माण झाल्यास)
- ❖ या योजने अंतर्गत एकुण 971 उपचार/शस्त्रक्रिया सेवांचा समावेश असून त्यापैकी 121 उपचारांना पाठपुरावा सेवा देण्यात येते.
- ❖ लाभार्थीच्या प्रतिवर्ष प्रैयतक कुटुंबास रोगनिदान व शस्त्रक्रियांसाठी 1.5 लाख पर्यंतचे तसेच वैयक्तिक किंवा कूटुंबास, मुत्रपिंड प्रत्यारोपन शस्त्रक्रियेसाठी 2.5 लाखापर्यंत विमा संरक्षण लाभणार आहे.
- ❖ या योजने अंतर्गत लाभार्थ्यांसाठी आरोग्य शिबीरांची आखणी केलेली आहे.
- ❖ लाभार्थींना रुग्णालयात मदत व सहाय्य होण्याच्या दृष्टीने आरोग्यमित्राची व जिल्हा व्यवस्थापनाची उपलब्धता आहे.
- ❖ या योजने अंतर्गत सहभागी असलेल्या रुग्णालयातील एकुण खाटापैकी 25 टक्के खाटा या योजनेतील संबंधीत रुग्णाकरता राखीव आहेत.
- ❖ रुग्णालयाची सुची व उपलब्ध उपचाराची माहिती आरोग्य मित्राकडे उपलब्ध आहे. हि माहिती विनामुल्य 1800, 2332, 200 / 155 388 या दुरध्वनी क्रमांकावर सुद्धा प्राप्त करू शकतो.
- ❖ **योजनेत समाविष्ट उपचार/शस्त्रक्रियाची नावे संक्षिप्त स्वरूपात**
- ❖ 1. जठर व आतड्यांचे विकार 2. बायपास शस्त्रक्रिया 3. मूतखडा, 4. हृदयविकार 5. मूत्रपिंड प्रत्यारोपन 6. लहान बाळाचा काविळ/नवजात 7. हाडांचे प्रत्यारोपन 8. ऍन्जीओप्लास्ट 9. फूफूसांचे विकार 10. अपेंडिस 11. डायलेसीस 12. कर्करोग 13. गलगंड 14. जळीत 15. त्वचारोग 16. चेहऱ्याच्या हाडाची शस्त्रक्रिया 17. प्लास्टिक सर्जरी 18. गर्भपिशवीची 19. कानाच्या पडदयाच्या शस्त्रक्रिया 20. मनक्याची शस्त्रक्रिया 21. मेंदू व मज्जा संस्थाविकार 22. अपघातातील गंभर दुखापत

७) मानव विकास कार्यक्रम (केंद्र/राज्य सरकार योजना)

- ❖ भंडारा जिल्ह्यामध्ये 05 तालुक्यांतर्गत 24 प्रा. आ. केंद्रात मानव विकास कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे. या कार्यक्रमांतर्गत तपासणी शिबीरांचे आयोजन करणे व बुडीत मंजूरी देणे अशा दोन भागात योजना राबविण्यात येते.
- ❖ **तपासणी शिबीरांचे आयोजन**
- ❖ तपासणी शिबीरांमध्ये गरोदर/स्तनदा माता व 0 ते 6 महिने वयोगटातील बालांची
- ❖ तज्ञ डॉक्टरांकडून (स्त्रीरोग तज्ञ व बालरोगतज्ञ) तपासणी करण्यात येते.
- ❖ या योजनेमध्ये आरोग्य उपकेंद्रात नोंदणी झालेल्या सर्व गरोदर/स्तनदा माता व 0 ते 6 महीने वयोगटातील बालकांची निवड केल्या जाते. या योजनेचा लाभ घेण्यासाठी प्रा. आ. केंद्र व उपकेंद्रात जावे लागते.
- ❖ या योजनेचा लाभ घेण्यासाठी अर्ज करण्याची गरज नाही. आरोग्य सेविकेकडे गरोदर मातांची नोंद झालेली असते.
- ❖ तपासणी शिबीरांची तारीख व ठिकाण याबाबत आरोग्यसेवक/सेविका यांचेकडून पुर्वसुचना देण्यात येते.
- ❖ प्रसुतीमधील गुंतागुंत व बालकांचे जिवघेण्या आजारापासून असलेला धोका कमी होतो. पर्यायाने माता मृत्युदर व बालमृत्यु दर कमी होण्यास मदत होते.
- ❖ **बुडीत मंजूरीचे वितरण करणे**
- ❖ या योजनेचा लाभ घेण्यासाठी प्रा. आ. केंद्र, व उपकेंद्रात जावे लागते.
- ❖ योजनेचा लाभ अनुसुचित जाती/अनुसुचित जमाती व दारिद्र्य रेषेखालील गरोदर/प्रसुत मातांनाच देण्यात येतो.
- ❖ योजनेचे अनुदान प्रा. आ. केंद्राचे वैद्यकिय अधिकारी किंवा आरोग्य सेविका यांचे मार्फत दिल्या जाते.
- ❖ महिलेच्या 7 ते 9 महिन्यांच्या गरोदरपणाचे काळात 2000/- रूपये व प्रसुतीनंतर 2000/- रूपये या प्रमाणे एकुण 4000/- हजार रूपये बुडीत मंजूरी पोटी दिल्या जाते.
- ❖ गरोदरपणाचे व प्रसुतीच्या काळात मातांना पुरेशी विश्रांती घेता येते. त्यामुळे माता व बालकाचे आरोग्य सुदृढ राहते.

८) बालउपचार केंद्र (राज्य सरकारची योजना)

- ❖ आजारी व गंभीर सॅम व मॅम व ग्राम बालविकास केंद्रात श्रेणीवर्धन न झालेल्या बालकांना ग्रामीण रुग्णालय व उपजिल्हा रुग्णालय स्तरावर बाल उपचार केंद्रात (सिटीसी) 14 दिवसासाठी भरती केल्या जाते.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :** ❖ कुपोषित बालकांचे श्रेणीवर्धन करणे व कुपोषणाचे प्रमाण कमी करणे व बालमृत्यू कमी करणे.
- ❖ या योजनेत बालविकास केंद्रात भरती झालेल्या लाभार्थ्यांपैकी श्रेणीवर्धन न झालेल्या लाभार्थ्यांना 14 दिवसासाठी बाल उपचार केंद्रात भरती झालेल्या लाभार्थ्यांना आवश्यक असलेल्या सर्व प्रकारच्या तपासण्या आहार व औषधोपचार दिला जातो व श्रेणीवर्धन केल्या जाते. या सोबतच लाभार्थ्यांच्या मातांना घरी द्यावयाच्या आहाराबाबत प्रात्यक्षिकाद्वारे शिकविल्या जाते. मातांना पाळणा लांबविण्याच्या साधनांची माहिती जसे, निरोध, गर्भनिरोधक गोळ्या व तांबी वापर करण्याबाबत आरोग्य शिक्षण देण्यात येते.
- ❖ **लाभाचे स्वरूप :** ❖ प्रती बाल उपचार केंद्रासाठी रू. 5250/- अनुदान उपलब्ध असून तो निधी वैद्यकिय अधीक्षक, ग्रामीण रुग्णालय व उपजिल्हा रुग्णालय यांना बालकांच्या आवश्यक असणाऱ्या तपासण्या, आहार, औषधोपचारासाठी व बाल उपचार केंद्राच्या नियोजनासाठी दिल्या जातो. या सोबतच कुपोषित लाभार्थ्यांच्या पालकांसाठी रू. 60/- दरदिवशी आहारासाठी व रू0 60/- दरदिवशी बुडीतमजुरी म्हणुन रू. 480/- प्रत्यक्षा लाभ दिला जातो.

९) पोषण पुनर्वसन केंद्र (राज्य सरकार योजना)

- ❖ दुर्धर आजारी सॅम व ग्राम बाल उपचार केंद्रात श्रेणीवर्धन न झालेल्या बालकांना जिल्हा रुग्णालय स्तरावर पोषण पुनर्वसन केंद्रात (एनआरसी) 14 दिवसासाठी भरती केल्या जाते.
- ❖ **योजनेचा उद्देश :** ❖ कुपोषित बालकांचे श्रेणीवर्धन करणे व कुपोषणाचे प्रमाण कमी करणे व बालमृत्यू कमी करणे.
- ❖ या योजनेत पुनर्वसन केंद्रात भरती झालेल्या लाभार्थ्यांपैकी दुर्धर आजारी व श्रेणीवर्धन न झालेल्या 14 दिवसाठी पोषण पुनर्वसन केंद्रात भरती केल्या जाते. भरती झालेल्या लाभार्थ्यांना आवश्यक असलेल्या सर्व प्रकारच्या तपासण्या, आहार व औषधोपचार दिला जातो व श्रेणीवर्धन केल्या जाते. या सोबतच लाभार्थ्यांच्या मातांना घरी द्यावयाच्या आहाराबाबत प्रात्यक्षिकाद्वारे शिकविल्या जाते. मातांना पाळणा लांबविण्याच्या साधनांची माहिती जसे, निरोध, गर्भनिरोधक गोळ्या व तांबी वापर करण्याबाबत आरोग्य शिक्षण देण्यात येते.
- ❖ **लाभाचे स्वरूप :** ❖ प्रती बाल उपचार केंद्रासाठी रू. 6160/- अनुदान उपलब्ध असून तो निधी वैद्यकिय अधीक्षक, ग्रामीण रुग्णालय व उपजिल्हा रुग्णालय यांना बालकांच्या आवश्यक असणाऱ्या तपासण्या, आहार, औषधोपचारासाठी व बाल उपचार केंद्राच्या नियोजनासाठी दिल्या जातो. या सोबतच कुपोषित लाभार्थ्यांच्या पालकांसाठी रू. 50/- दरदिवशी आहारासाठी व रू. 300/- बुडीत मजुरी म्हणुन रू. 4200/- प्रत्यक्षात लाभ दिला जातो.

90) जि.प.राजस्व निधीमधुन ग्रामीण भागातील दुर्धर आजराने पिडीत असलेल्या रुग्णांना आर्थिक मदत (जि.प.योजना)

- ❖ जिल्हयातील ग्रामीण भागातील कॅन्सर, हृदयरोग, किडनी निकामी होणे या दुर्धर रोगाने पिडीत रुग्णाला जिल्हा परिषदेच्या स्वतःचे निधीतून आर्थिक मदत.
- ❖ **योजनेचा उद्देश**
- ❖ आपल्या कार्यक्षेत्रातील रहिवास्यांचे आरोग्य सुरक्षितता, संरक्षण इत्यादी किंवा सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतीक कल्याण करणे.
- ❖ **लाभाचे निकष :**
- ❖ हृदयरोग रुग्ण, कर्करोग रुग्ण, किडनी रुग्ण हा जिल्हयातील ग्रामीण भागाचा रहिवासी असावा.
- ❖ रुग्ण हा दुर्धर भूमिहीन, अल्पभूधारक, दारिद्र्यरेषेखालील, स्वातंत्र्य संग्राम सैनिक अथवा अल्प उत्पन्नगटातील असावा.
- ❖ रुग्ण हा दुर्धर रोगाने पिडीत असल्याबाबत प्राधिकृत शासनमान्य खाजगी रुग्णालयाची / शासकीय रुग्णालयाचे प्रमाणपत्र असणे आवश्यक आहे.
- ❖ सदर लाभार्थीची निवड मा.जिल्हा परिषद अध्यक्ष यांचे अध्यक्षते खाली निवड समितीत करण्यात येते.
- ❖ **लाभाचे स्वरूप :**
- ❖ हृदयरोग, किडनी निकामी होणे, कर्करोग होणे या करिता शस्त्रक्रिया करणेस्तव लाभार्थीला रुपये 15,000/- पर्यंत आर्थिक मदत थेट धनादेशाद्वारा रुग्णाचे नावाने देण्यात येते.
- ❖ **अर्ज करण्याची पद्धत :**
- ❖ जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद भंडारा यांचे नावाने साधा अर्ज करावा.
- ❖ **अर्जासोबत लागणारे कागदपत्रे :**
- ❖ ग्रामपंचायतचा रहिवासी दाखला.
- ❖ दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाचा दाखला किंवा भूमिहीन, अल्पभूधारक तहसिलदार यांचा दाखला.
- ❖ शासकीय / शासन प्राधिकृत रुग्णालयाचे वैद्यकिय खर्चाचे अंदाजपत्रक (इस्टीमेट)

११) संदर्भ मोफत वाहन सुविधा (तातडीची आरोग्य सेवा)

- ❖ खालील महत्वाचे दुरध्वनी क्रमांकास संपर्क साधावा.
- ❖ 102 - (J.S.S.K.) – प्रसुती रूग्णांना त्यांच्या घरापासून दवाखान्यापर्यंत व दवाखान्यातून घरी घेऊन जाण्यासाठी या क्रमांकास संपर्क करा.
- ❖ 104 - (H.A. C.C.) – ज्या रूग्णांना रक्ताची आवश्यकता आहे अशा रूग्णांना तातडीने रक्त पुरविण्यासाठी तसेच आपल्या आरोग्याविषयी तज्ञांचा सल्ला घेण्यासाठी या क्रमांकास संपर्क करा.
- ❖ 108 - (M.E.M.S.) – अपघात, भुकंप, पुरगस्त, हृदयविकार रूग्ण, विषबाधा, सर्पदंश, जळीत रूग्ण, प्रसुती रूग्ण अशा आपातकालीन परिस्थितीत या क्रमांकावर संपर्क करा.

१२) ॲनिमिया मुक्त भारत

- ❖ ॲनिमिया मुक्त भारत अंतर्गत गर्भवती मातांना एक लाल रंगाची आयएफए गोळी प्रत्येक दिवशी चौथ्या महिन्यापासून ते 180 दिवसापर्यंत स्तनदा मातांना प्रसुतीनंतर एक लाल रंगाची आयएफए गोळी प्रत्येक दिवशी 180 दिवसापर्यंत, 6 महिने ते 59 महिने वयोगटातील मुलांना आयएफए सिरप 1 एमएल, आवठवडयातून दोन वेळा, 5 ते 9 वर्षे वयोगटातील मुलांना एक गुलाबी रंगाची आयएफए गोळी दर आठवडयाला व 10 ते 19 वयोगटातील शालेय व शाळाबाह्य किशोरवयीन मुलामुलीं करिता एक निळी रंगाची आयएफए गोळी दर आठवडयाला देण्यात येते.
- ❖ **उपाय योजना :**
- ❖ लोह व फोलीक ॲसिडच्या गोळ्या / औषध रक्ताक्षय प्रतीबंधात्मक म्हणुन वापरण्यात येते.
- ❖ दर सहा महिन्यातून एकदा जंतनाशकाची गोळी देण्यात येते.
- ❖ वर्तणुकीतील बदलासाठी संवाद व समुपदेशन मोहिम राबविल्या जाते व जन्मानंतर उशीरा नाळ कापणे हा संदेश दिल्याची खात्री करण्यात येते.
- ❖ डिजीटल पद्धतीने रक्तक्षय तपासणी व तपासणीच्या ठिकाणी उपचार उपलब्ध करून देण्यात येतो.
- ❖ सार्वजनिक आरोग्य कार्यक्रमांमध्ये लोहयुक्त आहार घेण्याबाबत सल्ला देण्यात येतो.
- ❖ रक्ताक्षयाच्या पोषणाव्यतिरीक्त ईतर कारणाचे, विशेषता मलेरिया संदर्भात सतत आढळत असणाऱ्या मलेरिया बाधीत क्षेत्रावर विशेष लक्ष देण्यात येते.

१३) राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम

- ❖ या कार्यक्रमा अंतर्गत तालुका स्तरावर एक आरोग्य पथक कार्यरत असून त्यामध्ये २ वैद्यकिय अधिकारी (१ महिला व १ पुरुष), १ एएनएम/स्टाफ नर्स, १ फार्मसिष्ट यांची आंगणवाडी व शाळा तपासणीसाठी नियुक्ती केल्या जाते. सदरील पथका अंतर्गत ० ते ६ वर्ष वयोगटातील आंगणवाडी केंद्रातील मुले, वर्ग १ ते १२ वी पर्यंत ६ ते १८ वयोगटातील शाळेतील मुले यांची आरोग्य तपासणी करण्यात येऊन आजारी बालकांना उपचार दिल्या जातो. आवश्यकते नुसार अत्यावश्यक असणाऱ्या मुलांना जिल्हास्तरावर जिल्हा रुग्णालयात संदर्भ सेवा दिल्या जाते. त्यांची तज्ञांकडून तपासणी व उपचार केल्या जातो. गरज भासल्यास सर्व प्रकारची प्रयोगशाळा तपासणी व मोफत शस्त्रक्रिया केल्या जातात.

१४) आरोग्य वर्धिनी केंद्र

- ❖ **उद्देश :** आयुष्यमान भारत अंतर्गत प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उपकेंद्र, नागरी केंद्राचे रूपांतर आरोग्य वर्धिनी केंद्रामध्ये रूपांतरित करणे.
- ❖ सन २०१६-१७ पासून जिल्ह्यामध्ये मार्गदर्शक सुचनेनुसार आरोग्य वर्धिनी केंद्र सुरू करण्यात आले. त्यानुसार प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उपकेंद्र येथे संस्थाची किरकोळ दुरुस्ती तसेच लोगो व ब्रॅंडींग करण्यात आले. जिल्ह्यातील सर्व ३३ प्रा. आ. केंद्र व १९३ उपकेंद्रांपैकी १५२ उपकेंद्र आरोग्य वर्धिनी केंद्र म्हणून राज्यस्तरावरून मंजूर करण्यात आले. जिल्ह्यात १५२ समुदाय आरोग्य अधिकारी पैकी १३६ समुदाय अधिकारी कार्यरत असून १६ आरोग्य वर्धिनी उपकेंद्रातील पदे रिक्त आहेत.
- ❖ आरोग्य वर्धिनी केंद्रामध्ये कार्यक्षेत्रा अंतर्गत भेटी देऊन असंसर्गजन्य आजार यामध्ये उच्च रक्तदाब, मधुमेह व तीन प्रकारचे कर्करोग १. स्तनाचा कर्करोग २. गर्भाशयाचा कर्करोग ३. मौखिक कर्करोग या आजारविषयी जनजागृती करणे व ३० वर्षावरील व्यक्तींची तपासणी करून निदान झालेल्या व्यक्तींना आरोग्य वर्धिनी केंद्रामधून औषध देण्यात येते. तसेच असंसर्गजन्य रोग होऊ नये म्हणून Wellness Activity राबविण्यात येते. त्यामध्ये साप्ताहिक योगा सत्र आयोजित करण्यात येतात.
- ❖ असंसर्गजन्य रोगा व्यतिरीक्त क्षयरोग, कुष्ठरोग व माता बाल संगोपन कार्यक्रमांतर्गत मातांना प्रसुतीपुर्व, प्रसुती दरम्यान व प्रसुती पश्चात सेवा दिल्या जातात.
- ❖ आरोग्य वर्धिनी उपकेंद्र स्तरावर १४ प्रकारच्या प्रयोगशाळा तपासण्या करण्यात येतात. त्यामध्ये प्रामुख्याने Hb%, Blood Glucose, Sputum for AFB Rabid Test for Maleria, Pregnancy Test. आरोग्य वर्धिनी केंद्रामार्फत ई-संजीवनी टेली कंसल्टेशन मार्फत गंभीर आजाराबाबत रुग्णांना तात्काळ तज्ञांमार्फत सेवा दिली जाते व औषधोपचार दिल्या जाता व संदर्भसेवा दिल्या जाते.

१५) सिकलसेल आजार नियंत्रण कार्यक्रम

- ❖ सिकलसेल आजार हा अनुवांशीक असून यामध्ये लाल रक्तपेशी आपला गोल आकार बदलून कोयत्याचे आकाराचे होतात. सिकलसेल असलेल्या रक्तपेशी रक्त वाहिन्यांमधून सहज वाहून जाऊ शकत नाही. त्या घट्ट आणि चिकट होतात. त्यांचा पुंजका होतो व रक्त पुरवठ्यामध्ये अडथळा निर्माण होतो. अवयवांना पुरेसा ऑक्सीजन न मिळाल्याने अवयव निकामी होतात. सांधे दुखतात, संसर्ग होतो.
- ❖ उद्देशः
- ❖ सिकलसेल आजारामध्ये आई आणि वडील दोघेही सिकलसेल रूग्ण किंवा वाहक असल्यास त्यांच्या अपत्यांना हा आजार होऊ शकतो. त्यामुळे समाजातील सिकलसेल वाहक रूग्ण व्यक्ती शोधून काढणे व त्यांनी आपआपसात विवाह टाळावा यासाठी समुपदेशन करणे.
- ❖ सिकलसेल रूग्णांना मिळणाऱ्या सोयीसुविधाः
- ❖ सर्व प्रा. आ. केंद्रा, ग्रामीण रूग्णालय/उपजिल्हा रूग्णालय व जिल्हा रूग्णालय येथे मोफत सिकलसेल तपासणी.
- ❖ जिल्हा रूग्णालय भंडारा येथे ईलेक्ट्रो ! फ्लोरोसिस तपासणीची मोफत सुविधा.
- ❖ जिल्हा रूग्णालय येथे एचपीएलसी तपासणीची मोफत सुविधा.
- ❖ सर्व रूग्णांना मोफत औषधोपचार व समुपदेशन.
- ❖ सिकलसेल रूग्णांची एचपीएलसी तपासणी करून त्यांना मोफत ओळखपत्र व प्रमाणपत्र सुविधा.
- ❖ सिकलसेलग्रस्त / थॅल्सेमियाग्रस्त रूग्णांना मोफत रक्त संक्रमण सुविधा.
- ❖ जिल्हा रूग्णालयात डे-केअर सेंटरची सुविधा.
- ❖ सिकलसेलग्रस्त / हिमोफेलीया रूग्णांना मोफत दिव्यांग प्रमाणपत्र सुविधा.
- ❖ संजय गांधी निराधार योजने अंतर्गत 40 ते 79 टक्के दिव्यांग प्रमाण रू. 800/- व 80 टक्के अधिक असणाऱ्या दिव्यांगांना रू. 1000/- लाळा. (उत्पन्न मर्यादा रू. 50000/-)
- ❖ 10 वी 12 वीच्या परिक्षेत प्रती तास 20 मिनिटे अतिरिक्त सुविधा.
- ❖ उपचाराकरीता प्रवास केल्यास एस.टी.त्र प्रवासात 100 टक्के सवलत व रेल्वे प्रवासात 50 टक्के सवलत.
- ❖ सिकलसेल आराजाचा प्रधानमंत्री जन आरोग्य (PMJAY) योजनेत समावेश.

१६) राष्ट्रीय असंसर्गजन्य रोग नियंत्रण कार्यक्रम

- ❖ राष्ट्रीय असंसर्गजन्य रोग नियंत्रण कार्यक्रमा अंतर्गत एकुण ९ राष्ट्रीय कार्यक्रमाचा समावेश करण्यात आलेला आहे.
- ❖ **राष्ट्रीय प्राबिंधात्मक व नियंत्रण कार्यक्रम - मधुमेह, हृदयरोग व पक्षाघात :**
- ❖ वरिल तीनही आजाराचे मुख्य कारण म्हणजे तंबाखुचे सेवन, असमतोल आहार, मानसीक तणाव आणि दैनंदिन जिवनशैलीतील बदल इ. असुन सदर कार्यक्रम जिल्हयातील सर्व आरोग्य संस्थेत राबविण्यात येते आहे.
- ❖ **कार्यक्रमाचे उद्दिष्टे :**
- ❖ जिवनशैलीतील बदलांच्या माध्यमातुन सर्वसामान्य असंसर्गजन्य रोगावर प्रतीबंध व नियंत्रण ठेवणे.
- ❖ सर्वसामान्य असंसर्गजन्य रोगाचे निदान व उपचार लवकर होण्यासाठी सुविधा पुरविणे
- ❖ सर्वसामान्य असंसर्गजन्य रोगाचा प्रतीबंध, उपचार करण्यासाठी वेगवेगळ्या स्तरावरील आरोग्य यंत्रणेचे बळकटीकरण करणे.
- ❖ वाढत्या असंसर्गजन्य रोगांना आळा घालण्यासाठी आरोग्य संस्थामधील वैद्यकिय अधिकारी, पॅरामेडिकल स्टॉफ, परिचारीका यांना प्रशिक्षण देणे.
- ❖ उपशामक व पुनर्वसनाच्या सेवा विकसीत करणे.
- ❖ **राष्ट्रीय वृद्धापकाळ आरोग्य शुश्रुषा कार्यक्रम :**
- ❖ देशात ६० वर्षावरील व्यक्तींची संख्या दिवसेंदिवस वाढत असुन त्यांच्या आरोग्या संबंधी समस्या सुद्धा वाढत आहेत व त्या अनुषंगाने ६० वर्षावरील व्यक्तीसाठी राष्ट्रीय वृद्धापकाळ आरोग्य शुश्रुषा कार्यक्रम आपल्या जिल्ह्यातील सर्व आरोग्य संस्थामध्ये राबविण्यात येत आहे. तसेच सर्व रुग्णालयात डेडिकेटेड ओपीडी सुरु असुन भौतिक उपचार पद्धतीसह सर्व तपासणी निदान व औषधोपचार दिल्या जात आहे.
- ❖ **कार्यक्रमाचे उद्दिष्टे :**
- ❖ ६० वर्षावरील व्यक्तींना प्राथमिक उपचाराचे दृष्टीने प्रतिबंधात्मक (निवारात्मक) उपचाराची सुविधा पुरविणे.
- ❖ वृद्धांच्या आरोग्याच्या समस्या ओळखुन त्यांचे निरासन करणे.
- ❖ वृद्धांच्या आरोग्याची काळजी घेणसाठी वैद्यकिय अधिकारी, कर्मचारी आणि कुटुंबातील व्यक्तींना सक्षम बनविणे.
- ❖ आवश्यकतेनुसार वृद्ध रुग्णांना रिजनल जेरियाटीक सेंटर किंवा जिल्हा रुग्णालयासाठी संदर्भात करणे.
- ❖ राष्ट्रीय तंबाखु नियंत्रण कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय अंधत्वा नियंत्रण कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय कर्णबधीरता प्रतीबंधात्मक व नियंत्रण कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय फ्लोरीसिस प्रतिबंधात्मक व नियंत्रण कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय मौखिक आरोग्य कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय मानसीक आरोग्य कार्यक्रम
- ❖ राष्ट्रीय पॅलिएटिव्ह कार्यक्रम

आशा स्वयंसेविका योजना

- ❖ राष्ट्रीय आरोग्य अभियानांतर्गत "आशा स्वयंसेविका योजना" राबविण्यात येत आहे. आरोग्य हा अत्यंत महत्त्वपूर्ण घटक असून आरोग्य यंत्रणा, सेवाभावी संस्था व ग्रामस्थ, समाजातील अन्य घटक यामध्ये आरोग्य संदर्भात जागृकता, सुसंवाद, समन्वय, प्रोत्साहन, वाटाघाटी निर्माण करण्याच्या दृष्टीने "आशा स्वयंसेविका" महत्त्वपूर्ण सामाजिक दुवा म्हणून कार्यरत आहे. अशा कि गावातील स्थानिक रहवासी असल्याने व तिला सीनिक भास अवगत असल्याने गावातील आरोग्य विषयक अडचणी समजून घेण्यास व नेतृत्व करून गावपातळीवरी आरोग्य विषयक समस्या सोडविण्याकरिता आशा स्वयंसेविकेकडून महत्त्वपूर्ण योगदान अपेक्षित आहे. आशा स्वयंसेविका योजनेची अंमलबजावणी जिल्ह्यातील आदिवासी व बिगर आदिवासी क्षेत्रात करण्यात येत आहे. शासनाने ठरवून दिलेल्या निकषाप्रमाणे आशांना कामावर आधारित मोबदला अदा करण्यात येते.
- ❖ **आधारभूत यंत्रणा :** ❖ 1021 आशा स्वयंसेविकेपैकी 1021 आशा स्वयंसेविका नियुक्ती.
- ❖ 51 गटप्रवर्तकांपैकी 49 गटप्रवर्तकांची नियुक्ती.
- ❖ 07 तालुका समूह संघटकांपैकी 07 तालुका समूह संघटकांची नियुक्ती.

आयुष

- ❖ आयुष अंतर्गत आयुर्वेद, योग व निसर्गपचार, युनानी, सिद्ध व होमिओपॅथी चिकित्सा पद्धतीचा समावेश आहे. सन 1995 मध्ये आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय, केंद्र शासन नवी दिल्ली यांच्या अधिपत्याखाली "भारतीय चिकित्सा पद्धती व होमिओपॅथी" हा विभाग कार्यरत करण्यात आला. 2008-09 पासून राज्यात आयुष मुख्य प्रवाहात आणावे व सीनिक चिकित्सा पद्धतीने पुनरुज्जीवन करणेसाठी राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अंतर्गत आयुष विभाग कार्यान्वित करण्यात आला आहे. केंद्र शासनाने सुरु केलेल्या आयुष अभियानाची कार्यवाही जिल्ह्यात सुद्धा सुरु करण्यात आली आहे.
- ❖ **कार्यक्रमाचा उद्देश :**
- ❖ आयुष मुख्य प्रवाहात आणणे व सीनिक चिकित्सा पद्धतीने राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत पुनरुज्जीवन करणे. ❖ आयुष वैद्यकीय अधिकारी व सहाय्यक कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण घेणे. ❖ आशा आणि आरोग्य सेवक/सेविका यांचा आयुष कार्यक्रमांमध्ये सहभाग करून घेणे. ❖ आयुष चिकित्सा पद्धतीबाबत जनतेत विश्वास निर्माण करणे. (प्रसिद्धी) ❖ आयुष चिकित्सा पद्धतीत सेवा देण्यास सुधारणा करणे. ❖ आयुष संस्थानाचे बळकटीकरण करणे. ❖ आयुष कार्यक्रम राष्ट्रीय कार्यक्रमासोबत राबविणे. ❖ रुग्णांना त्यांच्या गरजेनुसार आवश्यक उपचार उपलब्ध करून देण्यासाठी रुग्णालयात आयुष चिकित्सा पद्धती सुरु करणे. ❖ प्रत्यक्ष अनुभव घेतलेले व तपासणी केलेल्या औषधाचा वापर करणे. ❖ आयुष वैद्यकीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देणे. ❖ आयुष संस्थानाचा वापर आरोग्य शिक्षण व जनतेशी संबंधित कार्यक्रमासाठी करणे. ❖ जि.रू. /उ.जि.रू./ग्रामीण रुग्णालय या ठिकाणी आयुष मधील विशेष सेवा उपलब्ध करून देणे उदा. पंचकर्म, क्षारसुत्र, होमिओपॅथी, युनानी, योगा निसर्ग उपचार व जेरीयाट्रीक केअर.

राष्ट्रीय क्षयरोग दूरीकरण कार्यक्रम

- ❖ राष्ट्रीय धोरणात्मक नियोजन 2017-2025 अंतर्गत क्षयरोगाचे जलदगतीने निर्मूलन करण्याच्या उद्देशाने देशामध्ये TB Free India अंतर्गत खालील उद्दिष्ट ठरविण्यात आले आहे. टी.बी. फ्री इंडिया त्याबरोबर व दारिद्र मुळे होणारे मृत्यू शून्यावर आणणे.
- ❖ भारतात 2025 पर्यंत टीबीचे चे निर्मूलन करतांना टीबी चे जलद गतीने रूग्ण संख्या कमी करणे व मृत्यूदर कमी करणे.
- ❖ **निकशय पोषण योजना**
- ❖ केंद्र शासनाच्या आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने क्षयरोग विभागातर्फे निकशय पोषण योजना हि 1 एप्रिल 2018 पासून राज्यात कार्यान्वित केली आहे.
- ❖ नवीन क्षयरूग्ण संदर्भित केल्यास संबंधित व्यक्तीच्या बँक खात्यात रू. 500/- जमा केले जातात.
- ❖ खाजगी डॉक्टरांसाठी क्षयरूग्णांचे निदान करून रूग्णांची नोंद निक्रय प्रणालीमध्ये केल्यास रू. 500/- व उपचार पूर्ण केल्याची नोंद केल्यास पुनश्च रू. 500/- देण्यात येते.
- ❖ प्रत्येक क्षयरूग्णाला उपचार पूर्ण होईपर्यंत प्रतिमाह रू. 500/- इतके अनुदान पोषण आहाराकरिता रूग्णांच्या बँक खात्यावर जमा केले जातात.
- ❖ केंद्रशासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार जिल्ह्यातील आदिवासी तालुक्यामधील क्षयरूग्णांना वैद्यकिय चाचण्या व औषध उपचारासाठी येण्याजाण्याकरिता क्षयरोगाचे निदान झाल्यानंतर रू. 750/- अनुदान दिले जातात.

राष्ट्रीय किटकजन्य रोग नियंत्रण कार्यक्रम

- ❖ राष्ट्रीय किटकजन्य आजार नियंत्रण कार्यक्रम (NVBDCP) महाराष्ट्र शासनाने डिसेंबर 2004 पासून सुरू केला आहे. या कार्यक्रमांतर्गत 1) हिक्ताप 2) हत्तीरोग 3) डेंग्यू 4) जापनीज मेंदूदाह 5) चिकनगुनिया 6) काळा आजार, चंदीपूस या रोगांच्या नियंत्रणाचा समावेश होता.

आरोग्य विभाग, जिल्हा परिषद भंडारा
संवर्ग निहाय पदांची माहिती माहे जून २०२१ अखेरची स्थिती

अ.क्र.	जिल्हा	संवर्गाचे नाव	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे	
१	भंडारा	जिल्हा आरोग्य अधिकारी	१	१	०	
२		अति. जिल्हा आरोग्य अधिकारी	१	०	१	
३		सहा. जिल्हा आरोग्य अधिकारी	१	०	१	
४		जिल्हा क्षयरोग अधिकारी	१	१	०	
५		जिल्हा माता व बाल संगोपन अधिकारी	१	०	१	
६		वैद्यकिय अधिकारी गट - अ	६८	४६	२२	
७		वैद्यकिय अधिकारी गट - ब	३४	२८	६	
८		जिल्हा हिवताप अधिकारी	१	१	०	
९		तालुका आरोग्य अधिकारी	७	६	१	
१०		जिल्हा सार्व. आरोग्य परिचारीका	१	१	०	
११		औषध निर्माण अधिकारी	३८	३४	४	
१२		प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	३	३	०	
१३		कुष्ठरोग तंत्रज्ञ	३	३	०	
१४		आरोग्य सेवक (महिला)	२५७	१४७	११०	
१५		आरोग्य सहाय्यक (स्त्री)	३३	२४	९	
१६		आरोग्य सेवक (पुरुष)	१३९	७६	६३	
१७		आरोग्य सहाय्यक (पुरुष)	५१	४९	२	
१८		आरोग्य पर्यवेक्षक	१२	७	५	
			एकुण	६५२	४२७	२२५